

Krenkende krusifikser

Økt tros mangfold i Europa tvinger frem ny tolkning av menneskerettighetene.

KRONIKK
Geir Ulfstein og
Andreas Føllesdal

Etter at Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) forbød krusifikser i italienske, offentlige skoler har debatten om religiøse symboler rast i Europa. Saken ble reist i 2002 av den italienske statsborgeren Soile Lautsi. Hun hevdet at krusifiksene på klasseromsveggene var i strid med prinsippet om den sekularismen hun ønsket å legge til grunn for oppdragelsen av sine to sønner på 11 og 13 år. Dermed mente hun at både hennes rett til å bestemme over barnas tros- og livssynsundervisning og sønnes egen religionsfrihet var krenket.

Etter å ha tapt i italiensk rett, fikk Lautsi medhold i en domsavgjørelse i EMD i november i fjor. Før ankeforhandlingene for EMDs storkammer sist uke hadde ti stater, blant annet Russland, intervenert til støtte for Italia, hvor regjeringen forsvarte krusifiksnes plass i skolen. Regjeringen i Roma hevdet at saksøkeren var en militant ateist, og at saken ikke først og fremst er av rettslig karakter, men politisk og ideologisk. Professoren Joseph Weiler fra New York University mente på vegne av de intervenende statene at Europa historisk er preget av mangfold, også på det religiøse området. Den enkelte stat har behov for å velge sin egen løsning, og trenger nasjonale symboler for å fremme samholdet. Krusifikser kan være et slikt symbol.

Europarådets 47 medlemsstater har på demokratisk vis sluttet seg til den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK), som EMD tolker. Konvensjonen er fra statenes side ment å beskytte noen spesifiserte menneskerettigheter. EMD kan slå ned på forvaltning og domstoler som svikter, men også erklære lover besluttet av et flertall i det enkelte land som konvensjonsstridige. Det er jo nettopp slike «politiske» konflikter som vil oppstå i demokratier. Det bør derfor ikke overraske at EMD overprøver demokratisk fattede vedtak.

Domstolen oppfyller sitt demokratiske mandat gjennom å beskytte rettighetene som er nedfelt i EMK. Dette kan være ubehagelig for italienske folkevalgte og for folkeflertallet, og tilsvarende for Norge. Å kritisere EMD for å blande rett og politikk, slik professor Janne Haaland

Stridens kjerne: Den europeiske menneskerettsdomstolen har slått fast at krusifiks i italienske klasserom er et brudd på menneskerettighetene. Italias regjering vil beholde krusifiksene.

FOTO: SCANPIX

Matlary og advokat Håkon Bleken gjør i en kronikk i Aftenposten den 29. juni, er derfor skivebom: Demokratiske stater har opprettet domstolen blant annet for at den skal være en «linjemann» når flertallspolitikken går ut over sine legitime grenser.

Hva er så problemet? Grensene for utøvelsen av en majoritetskultur i møte med dagens tros- og verdimangfold er omstridt, ikke minst nå når borgerne ikke bare tror på forskjellige guder, men der mange like oppriktige og reflekterte borgere ikke tror på noen gud. Hvordan bør EMD forholde seg til dette?

Et hovedtema er at EMD anvender en dynamisk tolkning av det statene har forpliktet seg til i EMK. Dagens konvensjon stiller derfor ganske andre krav enn da den ble skrevet i 1950. Få, om noen, kunne forutse at krusifikser på italienske skolevegger skulle bryte menneskerettighetene. En viktig årsak til behovet for slik nytolkning er at samfunnene forandrer seg. Konvensjonens formål, å sikre individene mot overgrep fra staten, krever derfor en endret forståelse av reglene, på godt og kanskje vondt. Spørsmålet er hvor langt domstolen bør drive sin dynamiske tolkning på bekostning av nasjonal handlefrihet.

I krusifikssaken mente EMD at artikkel 2 i EMKs første tilleggsprotokoll, sammenholdt med religionsfriheten i EMKs artikkel 9, var krenket. Artikkel 2 fastsetter at undervisning i statens regi skal skje i samsvar med foreldrenes religiøse og filosofiske overbevisning. EMD

Hvor langt bør domstolen drive sin tolkning på bekostning av nasjonal handlefrihet?

legger til grunn at staten har en plikt til nøytralitet i sin myndighetsutøvelse, spesielt i undervisningen. En objektiv, kritisk og pluralistisk undervisning er grunnleggende for et demokratisk samfunn. Særlig må staten unngå forkynnelse i skolen.

Den italienske staten hevdet at krusifiksene var kulturelle symboler med lite religiøst innhold. Denne påstanden er neppe holdbar, og dessuten lite respektfull overfor katolske troende. EMD påpekte at et krusifiks uansett er et sterkt religiøst uttrykk, og det var dette, heller enn saksøkerens subjektive følelse, domstolen la vekt på. Plikten til nøytral undervisning gjelder også indirekte påvirkning, slik som krusifikser på veggen i klasserommet. Skoleelever er en utsatt gruppe og har et spesielt behov for vern mot slik påvirkning. Videre mente EMD at frihet fra å utsettes for slik pregning er særlig viktig i stater hvor det store flertallet tilhører én trosretning. Derfor krenket krusifiksene både foreldrenes og elevenes rettigheter.

Men denne konklusjonen skyldes neppe at Domstolen legger til grunn en «militant sekulær ideologi», slik Haaland Matlary og Bleken hevder. Verken EMK

eller EMD pålegger staten å være totalt religionsnøytral. Dommen mot Norge i den såkalte KRL-saken for tre år siden viste dette: EMD mente ikke at statskirken i seg selv var konvensjonsstridig. Problemet var at elevene manglet mulighet for å unndra seg forkynnelse fordi de ikke lenger kunne bli helt fritatt fra undervisningen, og det ville være for vanskelig og invaderende overfor foreldrenes religiøse oppfatninger å måtte begrunne delvis fritak fra time til time. Domstolen er altså ikke mot religion, enn si katolisismen. Den skal tvert imot verne om tros- og livssynsfrihet.

Domstolen gir heller ikke minoritetene forrang fremfor majoriteten. Flertallet kan fortsette sin religionsutøvelse, men ikke på bekostning av minoritetenes tros- og livssynsfrihet. Staten kan selvsagt også fremme grunnleggende verdier som demokrati og menneskerettigheter, som jo EMK har til hensikt å beskytte. Men staten må respektere grenser for sin virksomhet: den får ikke påtvinge minoritetene verdier og oppfatninger som er særskilte for en religion eller et livssyn. Dommen gjelder for øvrig undervisningen i den offentlige skolen, som altså utøves med statsmakt overfor sårbare grupper. Det er derfor ingen fare for at korset i det norske flagget må strykes, slik Haaland Matlary og Bleken antyder.

Når dette er sagt, er det god grunn til å underkaste EMD kritisk granskning. De europeiske statene har svært ulike ordninger når det gjelder forholdet mellom stat og kirke. Krusifiksdommen er med rette blitt kritisert for at EMD ikke i tilstrekkelig grad gjør rede for dette mangfoldet. Samtidig krever de øverste domstolene i flere europeiske land at staten opptre nøytralt i forholdet mellom ulike tros- og livssyn, også i katolske land. Det perspektivet hører også med i dette bildet.

International Commission of Jurists, i samarbeid med Interights og Human Rights Watch, viser i en uttalelse til dommer fra Tyskland, Sveits, Frankrike, Spania – og Italia. Utgangspunktet bør være, og er, at statene selv bestemmer hvordan historiske tradisjoner og majoritetsoppfatninger skal ivaretas, så lenge staten ikke påtvinger minoritetene bestemte oppfatninger. EMD kan best forstås og forsvares, og derfor også best kritiseres, ut fra dens rolle som en sikkerhetsventil mot overtramp statsmakten begår mot innbyggerne.

Andreas Føllesdal er professor ved Senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo (UiO). Geir Ulfstein er professor ved Institutt for offentlig rett, UiO.